

6. Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком / Ю. Луцький. – К.: Час, 1998. – 255 с. 7. Маланюк Є. Книга спостережень / Є. Маланюк. – К.: Атіка, 1995. – 236 с. 8. Мисник П. Великий син великого народу / П. Мисник. // Українська мова і література в школі. – 1964. – № 3. – С. 3–10. 9. Митрополит Іларіон. Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови / Митрополит Іларіон. – Вінніпеґ: Інститут Дослідів Волині, 1961. – 257 с. 10. Пільгук І. І. Народнопоетична основа образу України в ліриці Шевченка / І. Пільгук. // Збірник праць ювілейної Десятої наукової шевченківської конференції. – К.: В-во АН УРСР, 1962. – 372 с. 11. Словник мови Шевченка: в двох томах [Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР]. – К.: Наукова думка, 1964. – Т. I. – 484 с.; Т. II. – 566 с. 12. Смаль-Стоцький С. Причинки до розуміння Шевченкових поем. – Прага, 1929. – 47 с. 13. Спогади про Шевченка. – К.: Держ. в-во худ. літ., 1958. – 659 с. 14. Українська Радянська Енциклопедія: у 12-ти томах. – К.: Головна редакція

УРЕ. – 1981. – Т. 6. – 552 с. 15. Філософський енциклопедичний словник: Довідкове видання / Ред. кол. В. І. Шинкарук (голова), Є. К. Бистрицький та ін. – К.: Абрис, 2002. – 746 с. 16. Франко І. Темне царство // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Франко І. – К.: В-во «Наукова думка», 1980. – Т. 26. – 462 с. 17. Черторизька Т. Семантико-стилістичні функції російських слів і словосполучень у поезіях Шевченка / Т. Черторизька // Збірник праць двадцять четвертої наукової шевченківської конференції. – К.: Наукова думка, 1982. – 324 с. 18. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів у шести томах / Т. Шевченко. – К.: В-во АН УРСР, 1963, 1964. – Т. 1. – 484 с.; Т. 2. – 632 с.; Т. 3. – 512 с.; Т. 6. – 644 с. 19. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів. Листування. Текст. Коментарій / Під заг. ред. акад. С. Єфремова / Т. Шевченко. – [Харків]: Держ. в-во України, 1929. – Т. III. – XXV+1001 с.

Тетяна Воропаєва

Поетична спадщина Тараса Шевченка як ідентифікаційний ресурс українства (за результатами теоретико-емпіричних досліджень 1991–2012 рр.)

В статті розглядається поетична спадщина Тараса Шевченка як важливе підґрунтя для становлення і розвитку національної ідентичності українського народу. Аналізуються уявлення громадян України про національну ідею, про Тараса Шевченка та його творчість.

In the article the poetic legacy of Taras Shevchenko is analyzed as an important basis for the establishment and development of national identity of the Ukrainian people. Analyzes the representation of citizens of Ukraine national idea of Taras Shevchenko and his work.

Тараса Шевченка називають Будителем, Провідником, Великим Кобзарем, Національним Пророком і Генієм українського народу. Але найчастіше його називають Батьком нації, який не тільки залишив своїм нащадкам безцінну духовну спадщину, але й заклав потужну світоглядну «базу під українську національну ідентичність» [6, с. 9].

Л. Костенко констатує: «Кобзарю..., Ти для мене совість і закон». Адже, як наголошують сучасні дослідники, ще за життя Тарас Шевченко продемонстрував свою високу суб'єктність, відкрито виступивши проти царського режиму, подав приклад високого духовного подвигу для нащадків, виразив духовну сутність українства. Важко знайти у світі іншого поета, який би мав більшу пошану від власного народу, ніж Тарас Шевченко. Багато поколінь українців кожного року урочисто відзначають річницю народження і смерті Великого Кобзаря.

О. Меленчук зазначає, що роковини на вшанування пам'яті Т. Шевченка були започатковані одразу по смерті поета, і вони стали своєрідним волевиявленням національних прав свідомих верств народу на чолі з інтелігенцією, яких постійно пригнічував уряд царської Росії. Це була боротьба за можливість зберегти й не втратити будь-який шанс українців на національне самоствердження у складних умовах тодішнього суспільно-політичного життя України [10, с. 5–12]. С. Єфремов вважав, що Шевченко потрібен суспільству як духовний лікар, адже в цьому й полягає «психологічна причина святкування ювілеїв» поета [5, с. 36].

В історії України окрім Тараса Шевченка немає іншої Особистості, якій би український народ так щиро

завдячував, творча спадщина якої б об'єднувала, а не роз'єднувала суспільство. Вшановуючи пам'ять Тараса Шевченка, українці прагнули не втратити того ціннісного звучання й глибокого світоглядного змісту, які має Шевченкова творчість. Поховання Тараса Шевченка у Петербурзі та перепоховання його в Україні консолідувало українство, а в наш час Шевченківські дні перетворились на загальнонаціональне свято (правда, інколи дещо формалізоване державою).

Шевченкове слово має не тільки багатомірні смислові нашарування, але й незбагненну духовну силу, яка глибинно резонує в душах українців та інших народів світу. Знаково-символічний та образно-асоціативний ряд Шевченкової поезії – степ, верба, тополя, хата, мати, козак, могила, кобзар – «живуть» і в традиційному побуті, і в народних піснях, і в козацьких думах. Поезія Тараса Шевченка є діалогічною, вона пробуджує національну самосвідомість, допомагає народу зрозуміти власну самотність, ментальність, національний характер.

У поетичній спадщині Тараса Шевченка яскраво відображена етнічна й політична історія українського народу. Поет згадує полян, дулебів і древлян, Візантію і Русь, Словутич і Хортицю, козаків і гайдамаків, Марію і Ярославну, Мазепу й Дорошенка. Тарас Шевченко став Світочем українського духу, запропонувавши українцям ідею України, її Відродження і Процвітання, яка з часом набула аксіологічного значення. Українська ідея у творчості Шевченка репрезентує ідеал суспільства, в якому панує Правда-Справедливість, Людська гідність і Свобода. Ці ідеї надихали український

народ на культуротворення, на духовні подвиги, на національно-визвольну боротьбу.

Відомо, що «ідея» – це одне з основних понять філософії, яке розробляли ще Платон і Аристотель. Цей філософський термін (тісно пов'язаний з категоріями «мислення» і «буття») означає «сутність речі, її прототип», «образ речі, створюваний духом», «смысл», «уявлення, яке ще не існує у досвіді», «прообраз», що має формоутворююче значення і є джерелом сили; «уявну рушійну силу історії». Ідея є відображенням речей та явищ, які перебувають у процесі розвитку; це не тільки одна з форм і способів пізнання, смысл яких полягає у формулюванні узагальнених теоретичних принципів, що пояснюють сутність явищ, але й творча сила, яка формує і трансформує дійсність. Більшість філософів підкреслювали великий вплив ідей (що «оволоділи масами») на розвиток матеріальної дійсності з метою її перетворення. Відомо, що ідеї можуть бути правовими, політичними, релігійними, філософськими, економічними, моральними тощо. Будь-які ідеї народжуються в контексті історичного духу певної епохи, вони виникають і розвиваються на основі людських прагнень, потреб та практичної діяльності. Отже, ідея – це те «начало» і аристотелевське «те, для чого», без якого неможлива поява жодної речі у світі, тим більше, розгортання таких складних структур, якими є національна культура, національна спільнота і національна держава [8, с. 236–237].

Е. Фромм підкреслював: «Ніщо так не об'єднує людей (не обмежуючи при цьому їхньої індивідуальності), як... спільність ідей» [14, с. 33–36]. Е. Дюркгейм у своїй праці «Елементарні форми релігійного життя» зазначав, що будь-яке суспільство базується «...перш за все на ідеї, яку воно само для себе і про себе створює» [4, с. 21].

Відомо, що заклики до єдності будь-яких спільнот (родових, племінних, етнічних, національних) лунали з часів первісного ладу та лунають і сьогодні. Ці заклики базувались на різних ідеях та ціннісних пріоритетах: спочатку (на рівні племінних спільнот) це були заклики до єднання проти чужинців [2, с. 7–12]; пізніше (на рівні етнічних спільнот) це були заклики до об'єднання в межах власної (етнічної) території та на основі релігійної ідеї як консолідуючої сили тогочасного суспільства [9, с. 363–368], а у XVII–XVIII ст. (на рівні національних спільнот), після появи перших націй, постає національна ідея як механізм самоорганізації спільноти вищого соціокультурного рівня.

Отже, жодна людська спільнота не може обійтися без спільних ідей, які є нормативно-ціннісними і цільовими регуляторами, а також смисловими орієнтирами її життєдіяльності. Природа цих смислових орієнтирів полягає в тому, що вони не стільки створюють конкретний образ самої мети або остаточного результату, скільки окреслюють загальну перспективу доцільного напрямку руху. Роль таких смислових орієнтирів у європейській історії

відігравали ідеали свободи й справедливості, рівності й братерства, незалежності й солідарності.

Подібні смислові орієнтири та ціннісні пріоритети (які є базовими для постання ідей, що об'єднують спільноту) простежуються і в українській історії: *в добу антив і склавинів* вони були репрезентовані ідеалами «свободи і народоправства» (див. праці Йордана і Маврикія, де наголошується, що праукраїнські племена вражають «своєю любов'ю до волі», адже «їх ніяким чином не можна схилити до рабства» [13, с. 369, 377]; *в добу Київської Русі* – ідеалами «сили й величі», «честі й слави», появою понять «своя земля» [12, с. 48], «Батьківщина» [11, с. 140] та ідеї соборності; *в литовсько-польську добу* – ідеєю безперервної тяглості «руської старовини» (церковно-релігійної, героїчної та політичної) та ідеєю виокремлення нового колективного суб'єкта – руського народу [15, с. 306.]; *в етнічному (позастановому) розумінні та доволі цілісною системою суспільних уявлень про минуле й сучасне Русі, ядром якої стала спільна «ідеологічна Батьківщина»; в козацьку добу* – гаслом «За віру й волю!» та появою національно-визвольної ідеї; *у XIX ст.* – концептами «слави України», «слова» (яке «стояло на сторожі» українських інтересів), «правди, сили й волі», «праведного закону»; *в XX ст.* – науково-теоретичними розробками, політологічними доктринами, партійними програмами та культурно-мистецькими творами й акціями (в цей період українська національна ідея перетворюється на один з провідних чинників національного життя взагалі, а окремі представники української еліти перейшли від наукової та мистецької розробки української національної ідеї до її політичного та збройного обстоювання); *на початку XXI ст.* – концептами «гідності», «свободи», «розвитку», «справедливості», «прав людини», «патріотизму», «європейського вибору», «відродження», «громадянської солідарності», «верховенства права» та ін.

Українська національна ідея пройшла у своєму розвитку цілий ряд етапів, зберігаючи свою глибинну сутність та функціональне призначення, але змінюючи форми свого вияву, розширюючи сфери свого впливу. Вже після свого постання українська національна ідея здобула велику силу історичної інерції та енергетичної зарядженості, продовжуючи відтворюватись і доповнюватись новими поколіннями. Геніальний Тарас Шевченко показав, що українська національна ідея підсумовує досвід попередніх поколінь та всього історичного шляху розвитку українського народу, об'єднуючи смислові орієнтири та ціннісні пріоритети українства в цілісну систему. Видатний поет довів, що витоки української національної ідеї сягають часів Київської Русі, що цю ідею зберегли і пронесли крізь віки мільйони подвижників українського народу, що проти цієї ідеї виступають антиукраїнські сили, які сіють розбрат, роблять українців невільникми на своїй землі, внаслідок чого плоди їхньої праці та щедрі дари української землі дістаються чужинцям. У найкритичніший

для національного існування період української історії Тарас Шевченко підтвердив безперервну культурно-історичну тяглість та етнонаціональну спадкоємність між соціально-історичними організаціями Русі-України – козацької України – сучасної йому України – майбутньої вільної України. І ціннісно-смысловим стрижнем цієї спадкоємності й тяглості була саме українська ідея, яка кристалізувалась (протягом донаціонального і національного етапів розвитку українського народу) у категоріях «Слави», «Волі», «Віри», «Сили», «Правди». Квінтесенцією такої ідеологічної роботи Тараса Шевченка був пошук Правди заради відновлення Сили, Слави й Волі України: «розбойники, людоїди Правду поборолі, / Осміяли твою славу, і силу, і волю» («Єретик»). Поет мріє про майбутню вільну й незалежну Україну, де завдяки відродженню Правди, завдяки новому праведному закону повернеться із забуття Слава, постане власна Воля й Сила: «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля» («І мертвим, і живим ...»).

Отже, Шевченкове Слово стало «на сторожі» правдивої історії свого народу, його слави й волі, честі й гідності, його прагнень і сподівань. І надзвичайно символічним є той факт, що українська ідея семантично відбилася не тільки у словах видатного поета, але й у тексті національного гімну України (який створили 1863 р. П. Чубинський та М. Вербицький): «Ще не вмерла України і слава*, і воля** «Таким чином, була продовжена думка Тараса Шевченка про те, що Слава й Воля України (тобто духовна сутність українства) ще жива, і спираючись на неї, оживе й відродиться і сама Україна.

На теренах України саме Тарас Шевченко одним з перших показав, що становлення націй починається «в духові» (О. Забужко), адже саме він довів, що національна ідея – це вище вираження сутності і духовних сил нації, адже саме він вплинув на те, що територіально роз'єднана і розчленована у його час Україна поступово ставала духовно єдиною спільнотою. І ця поступово творена духовна єдність спільноти та актуалізована культурно-мистецькими засобами українська національна ідея створювали ціннісно-смыслову підґрунтя для наступного націє- і державотворення.

Подібну місію виконали Й.-Г. Фіхте (у Німеччині) та А. Міцкевич (у Польщі). Й.-Г. Фіхте підкреслював, що національний принцип є духовним, а не природним, біологічним чи вродженим, отже, можна будучи німцем фактично, «не бути ним духовно – не дорости до «німецькості» як такої» [7, с. 28]. А. Міцкевич наголошував, що в основі світогляду кожної нації закладена певна ідея, яка надає суспільності сенсу й кінцевої мети, і нація живе тільки для того, щоб цю ідею реалізувати; відповідно до цього, Польща – це оплот Божистої Любові, що вимагає виконання важливої месіанської ролі [7, с. 49].

* Це смысловий орієнтир праукраїнської та киево-руської доби.

** Це наскрізний смысловий орієнтир українства, який був актуальним для української людності від племінної до національної епохи (з VI–VII ст. до XXI ст.).

Отже, національна ідея – це основа функціонування нації, квінтесенція її духовних інтересів і соціально-політичних устремлінь, певний проект «спільного майбутнього», це той духовний принцип, який може мати великі практичні наслідки. Національна ідея не є абстрактним поняттям, це абсолютно реальна сила, що збуджує енергію суспільних рухів, це підґрунтя для загальнонаціонального об'єднання, для утвердження державності, для зростання сили й могутності народів і країн. Як зазначив один з найвидатніших мислителів ХХ століття М. Бубер, «ми говоримо про національну ідею, коли який-небудь народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення і розвиток, свою долю і призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі» [1, с. 259].

Сучасні філософи часто наголошують, що жодна країна світу не досягла передових позицій у загальнолюдській цивілізації без власної національної ідеї. Відомий американський соціолог Д. Белл зазначав, що звернення в кризові періоди саме до національної ідеї пояснюється тим, що вона є найпростішою і найдоступнішою формою соціальної ідентичності людей та підґрунтям для консолідації суспільства. Без неї неможливо залучити широкі верстви населення в процес глобальних перетворень.

Процес формування і трансформації релігійної, регіональної, етнічної, національної та цивілізаційної ідентичності громадян України досліджувався нами упродовж 1991–2013 рр. в рамках кількох наукових проектів Центру українознавства КНУ імені Тараса Шевченка (до вересня 2000 р. цей проект виконувався у відділі етнології Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка), в яких активну участь брали студенти й аспіранти факультетів психології, соціології та філософського факультету («Українська національна ідея: теоретико-емпіричні аспекти»; «Соціально-психологічні та регіональні аспекти формування національної самосвідомості громадян України як чинника державотворення»; «Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти» та ін.). Ці проекти були підтримані Фондом «Відродження», Фондом Фрідріха Еберта, Міністерством України у справах науки і технологій, Фондом фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки, а також Асоціацією українських банків.

Загалом було обстежено 44 000 респондентів віком від 18 до 87 років (в 1991 р. було опитано 300 респондентів; в 1992 р. – 400, в 1993 р. – 1200, в 1994 р. – 1250, в 1995 р. – 1250, в 1996 р. – 1500, в 1997 р. – 1500, в 1998 р. – 1500, в 1999 р. – 1500, у 2000 р. – 2500, у 2001 р. – 2500, у 2002 р. – 2000, у 2003 р. – 2000, у 2004 р. – 2500, у 2005 р. – 2500, у 2006 р. – 2500, у 2007 р. – 2500, у 2008 р. – 2500, у 2009 р. – 2500, у 2010 р. – 2500, у 2011 р. – 2500, у 2012 р. – 2100, у 2013 р. – 2500). Надійність

результатів проведеного дослідження забезпечувалась методологічним обґрунтуванням його висхідних позицій; використанням сукупності діагностичних методик, адекватних меті й завданням дослідження; поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричних даних; використанням методів математичної статистики із застосуванням сучасних програм обробки даних, репрезентативністю вибірки.

Комплексний аналіз уявлень громадян України про українську національну ідею показав, що респонденти досить часто цитують поетичні твори Тараса Шевченка для репрезентації своїх уявлень. Перше місце посідає вислів: «В своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля». На другому місці такий вислів: «Свою Україну любіть, / Любіть її... Во время люте, / В останню тяжкую минуту / За неї Господа моліть». Наступні місця (по мірі зменшення індексу цитувань) займають такі віршовані рядки:

«Встане Україна / І розвіє тьму неволі, / Світ правди засвітить...».

«В Україну ідіть, діти! / В нашу Україну... / Там найдете шире серце / І слово ласкаве, / Там найдете ширю правду, / А ще, може, й славу...».

«Обніміться ж, брати мої. / Молю вас, благаю!»

«Я так її, я так люблю / Мою Україну убогу, / Що проклену святого Бога, / За неї душу погублю!»

«Нема на світі України, / Немає другого Дніпра...».

«Страшно впасти у кайдани, / Умирать в неволі, / А ще гірше – спати, спати / І спати на волі».

«Оживе добра слава / Слава України!»

«Де поділась доля-воля, / Бунчуки, гетьмани?»

Відомо, що Е. Сміт писав про роль «національного генія» у процесі формування національної ідентичності. Таким генієм і є Тарас Шевченко, адже у його творчості представлено дуже багато ідентитетів та ідеологем, які не тільки впливають на становлення національної ідентичності, але й на стратегії захисту національної безпеки українства. Завдяки цьому Шевченко виступає як консолідатор, інтегратор і націєтворець.

Проведене дослідження показало, що серед постатей, які найяскравіше репрезентують українство, Тарас Шевченко займає перше місце. Серед історичних діячів, науковців, митців, письменників і поетів, в особистості яких найкраще відображені риси українського національного характеру, перше місце також займає Тарас Шевченко. Великий Кобзар об'єднує Схід і Захід, Південь і Північ України. В структурі історичної пам'яті українського народу Шевченків «Кобзар» займає третє місце після таких «реперних точок», як епоха Київської Русі та Козацька доба.

Групи респондентів, які згадують Тараса Шевченка як особу, а також цитують його поетичні твори, представлені у Таблиці 1:

Таблиця 1. Позитивні уявлення респондентів про Тараса Шевченка та його творчість

Періоди української незалежності	Кількість респондентів, які згадують Т. Шевченка як особу	Кількість респондентів, які цитують твори Т. Шевченка
1991–1995 рр.	67%	59%
1996–2000 рр.	58%	47%
2001–2005 рр.	72%	54%
2006–2010 рр.	53%	52%
2011–2013 рр.	49%	46%

Отже, здійснена Т. Шевченком поетизація минулого та української національної ідеї, пошук у минулому базових цінностей, протест проти національного й соціального гноблення, переосмислення української історії, пропонування національних ідентитетів, створення цілісної поетичної філософії є величезним ідентифікаційним ресурсом для формування у сучасних громадян України як національної, так і європейської цивілізаційної ідентичності.

Потужний ідентифікаційний потенціал Шевченкового Слова став причиною багатьох політичних і псевдо-культурологічних провокацій навколо біографії та спадщини Шевченка. І. Дзюба підкреслював, що «Боротьба за Шевченка... є боротьбою за душу українського народу». Прикро, але ця боротьба не втратила своєї актуальності й сьогодні. Прикро, що в незалежній Україні є прояви лінгвоциду, нівеляції національної самобутності, що із Шевченка намагаються зробити «вурдалака», великого «грішника», «богохульника», «віровідступника», «неморального» та «політично крамольного» чоловіка. Прикро, що через інформаційні війни, деукраїнізацію освітнього й культурного простору відбувається руйнування ідентифікаційної матриці українства.

200-річний ювілей Тараса Шевченка – це певний підсумковий етап не тільки того, що зроблено в галузі українознавства і шевченкознавства, але й результат націєтворчого впливу Шевченкового Слова на кожного громадянина України. І. Дзюба зазначає, що в соціології та економіці є такий фундаментальний концепт, як система життєзабезпечення. Далі він наголошує, що «і в духовному житті є такі системи життєзабезпечення. І таку функцію для українського суспільства чинить насамперед Тарас Шевченко – його поезія, його образ, його постать. Він один з наріжних каменів нашої національної будови» [3, с. 7].

1. Бубер М. Народ и его земля / М. Бубер // Избр. произведения. – Без М. И., 1979. – С. 257–345. 2. Воропаєва Т. Становлення українського «Ми» / Воропаєва Т. // Українство у світі: традиційність культури та спільнотні взаємини. – К., 2004. – С. 7–47. 3. Дзюба І. Тарас Шевченко: життя і творчість / І. Дзюба. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 720 с. 4. Дюркгайм Э. Элементарные формы религиозной жизни / Э. Дюркгайм. – СПб., 1912. – 148 с. 5. Єфремов С. Шевченкові роковини і російська преса: 40-і роковини смерті Шевченка / С. Єфремов // ЛНВ. – Львів, 1901. – Т. 15. – С. 34–47. 6. Жулинський М. Шевченкознавство: стан і перспективи // Тарас Шевченко і народна культура: 36. праць між-

нар. 35-і наук. шевченківської конф.; Черкаси, 20–22 квіт., 2004 р.: У 2 кн. / Редкол.: Смілянська В. Л. (відп. ред.) та ін. / М. Жулинський. – Черкаси: Брама-Україна, 2004. – Кн. 1. – С. 9–16. 7. Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / О. С. Забужко. – К.: Наукова думка, 1993. – 156 с. 8. Ідея // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 236–237. 9. Медвідь Ф. Взаємозв'язок національної і релігійної ідей в контексті релігійно-духовного життя України / Ф. Медвідь // Вісник УАДУ. – 2003. – № 1. – С. 363–368. 10. Меленчук О. Феномен святкування роковин, присвячених пам'яті Т. Шевченка як соціо-

культурне явище в боротьбі за українську незалежність у літературно-критичних студіях С. Єфремова / О. Меленчук // Філологічні науки. – 2010. – № 5. – С. 5–12. 11. Мудрое слово Древней Руси (XI–XVII вв.). – М.: Сов. Россия, 1989. – С. 140. 12. Повесть временных лет. – Ч. 1. – М., Л., 1950. 13. Свод древнейших письменных известий о славянах. – Т. 1. – М.: Наука, 1991. – 590 с. 14. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – М.: Аст, 2011. – 288 с. 15. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2002. – 416 с.

Галина Гайович

Естетична інтерпретація концепту «рідний край» у творах Тараса Шевченка

У статті подається аналіз картини Шевченкового світу через призму концепту «рідний край». Зокрема, увагу зосереджено на тому, що авторську картину світу відтворює художній текст, визначаючи її систему духовних цінностей письменника, і його світоглядні та естетичні критерії.

The analysis of Shevchenko's world via the prism of «native (mother) land» concept is given in the article. In particular, attention is concentrated on the fact that author's attitude is reflected in the artistic text defining a system of spiritual values of the writer as well as his ideological and aesthetic criteria.

Т. Г. Шевченко народився в Україні. Тут минуло його дитинство. Добро і зло він бачив на рідній землі та відчував свою єдність з Україною, з її народом. Усе це стало частинкою його внутрішнього єства. Він справді вийшов з народу, жив з народом, усіма своїми думками й почуттями був із ним нерозривно зв'язаний.

Так склалося, що на кожному етапі розвитку української культури, української духовності найголовніші проблеми переважно сфокусовано в образі Шевченка, у трактуванні його спадщини. Однак, і сьогодні для шевченкознавців важливим залишається завдання звільнити образ геніального поета від влади стереотипів: це і просвітянсько-хуторянський стереотип «Батька Тараса», і радянський стереотип революційного демократа й апологета класової боротьби в більшовицькому дусі, і стереотип співця гайдамаччини, поборника національної непримиренності [3, с. 3].

У Шевченкових творах завжди на поверхні лежить любов митця до України і українців – без неї немає Шевченка: «Я так її, я так люблю / Мою Україну убогу, / Що проклену святого бога / За неї душу погублю!» [11, с. 355–356] – пише поет у одному із своїх віршів.

Проте, незважаючи на велику любов, поет бачить і ті проблеми, які роздирають його рідний край і заважають людям бути щасливими в цьому краю. Йому болить доля рідної землі, він готовий змиритися з власною долею, але не хоче і не буде (що доводить і його життя, і його творчість) миритися з прогресуючим нищенням всього того, що є для нього найдорожчим – України:

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.

...Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...

Ох, не однаково мені» [11, с. 329].

Зважаючи на наведені вище сентенції, можемо стверджувати, що і життя, і творчий доробок Т. Шевченка є для нас тією традицією, яку маємо весь час актуалізувати, оскільки саме він є тим «ідеалом», яким перевіряється, корегується совість та ідеологія багатьох українців, що усвідомлюють себе українцями через нього [7, с. 32]. У цьому аспекті важливо зрозуміти сам зміст шевченківського концепту «рідний край» і його вплив на формування свідомості реципієнтів.

Отже, у цій статті спробуємо з'ясувати особливості мовного образу митця через аналіз концепту «рідний край», представленого в його поезіях. Як відомо, авторську картину світу відтворює текст, визначаючи систему духовних цінностей письменника, його світоглядні та естетичні критерії. «Творчість письменника, – як зазначав В. Виноградов, – його авторська особистість, його герої, втілені в його мові і тільки в ній, і через неї можуть бути досягнуті» [1, с. 155]. У сучасному мовознавстві актуальними завданнями є вивчення лінгвістичного аспекту тексту та образу автора як категоріальної об'єднуючої одиниці тексту.

Опис лінгвістичних механізмів формування розгорнутого мовленнєвого висловлювання, через мовні особливості якого розкривається образ самого автора, зокрема, пояснення щодо зовнішньої та внутрішньої форм тексту, знаходимо, наприклад, у працях О. Лурії, В. Гака, Є. Тарасова, А. Новікова тощо. Зовнішня форма, на думку А. Новікова, є «сукупністю мовних засобів разом із їхньою змістовною стороною, поставленою у відповідність до задуму, тобто те, що подано для безпосереднього сприйняття». Внутрішня форма – це «те, що розуміється. Це розумове утворення, яке формується в інтелекті партнера по комунікації й співвідноситься із зовнішньою формою не поелементно, а в цілому відповідає всій сукупності даних мовних засобів» [6, с. 22].